

Garbis Altınoğlu: Ermeni Sorununu özmenin Yollarına İlişkin Notlar

Posted on 18/10/2021

Ermeni sorunu, daha doğrusu Türk-Ermeni sorunu son derece karmaşık ve derin köklere sahip bir sorundur ve tarihsel deneyimin de göstermiş olduğu gibi basit formüller yardımıyla çözülemez. Duygularla yüklü oluşu anlaşılabilir olan bu sorun,

- a) Ermeni jenosidinin tarihsel arkaplanı, yani 19. yüzyılda Türk-Ermeni ilişkilerinin doğası, 1915-16'da yaşanan trajik olayların kendisi ve 1915-16 sonrası gelişmeler;
- b) Osmanlı-Türk yönetici çevrelerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun, sözümona Büyük Devletlerin (Britanya İmparatorluğu, Çarlık Rusyası, Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan vb) ülkenin içişlerine hemen hemen sistemli bir biçimde müdahalesinin eşlik ettiği 19. yüzyıldaki uzun ve acılı gerileme sürecine ve 20. yüzyılın ilk on yıllarında yaklaşan çöküşüne ilişkin travmatik deneyimleri (1);
- c) Balkanlar'da yeni ulusal devletlerin oluşumuna ve Çarlık Rusyası'nın Kafkaslar'ı yavaş yavaş işgal etmesine bağlı olarak 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk 15 yılında milyonlarca yoksul düşmüş ve etnik arındırmaya tabi tutulmuş Müslüman göçmenin Anadolu'ya gelişi (2);
- d) Osmanlı-Türk yönetici çevrelerinin yavaş yavaş çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman halklarından bir "Türk ulusu" oluşturma yolundaki ideolojik ve siyasal çabaları;
- e) 19. yüzyılın ikinci yarısında yeni bir Ermeni burjuvazisinin doğuşu ve Ermeni toplumuyla

Osmanlı yöneticileri arasındaki geleneksel ilişkilere olan etkisi de içinde olmak üzere bu sürece eşlik eden ekonomik, siyasal ve kültürel faktörler;

f) sözümona Büyük Devletlerin “Doğu Sorunu” bağlamında oynadıkları roller ve o dönemde pazarlar, hammaddeler ve siyasal-askeri nüfuz için yürüttükleri rekabetin yeri hesaba katılmadan çözülemez.

Ben burada bu sorunun kapsamlı bir analizini sunma iddiasında değilim. Sadece bu sorunun karmaşık niteliğine dikkat çekmek istiyorum. Dikkatini, 1915-16 yıllarında meydana gelen trajik olayların bağlamına hapsetmek, bu olayları izole edilmiş bir şey gibi ele almak ve resmin tümünü görmezden gelmek insanı kaçınılmaz olarak, Türk-Ermeni sorununu subjektif ve tek-yanlı bir biçimde algılamaya ve bu yaklaşım da basit ve naif çözüm önerilerine götürür. Bu tür çözüm önerileri arasında; yakınlaşma ya da ortak araştırma komisyonlarının kurulmasını, Türkiye-Ermenistan sınır geçişlerinin açılmasını, jeografik yerlerin orijinal Ermeni (ve diğer) adlarının yeniden canlandırılmasını, Ermeni mimarisinin Ahtamar gibi kalıntılarının restorasyonunu, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ticari, kültürel vb ilişkilerin arttırılmasını sayabilirim. Böylesi adımlar, elbette Türk ve Ermeni halkları arasındaki gerilimlerin azaltılmasına yardımcı olabilir ve iki tarafın da daha serinkanlı bir tutum benimsemesine katkıda bulunabilir. Bu listeye bir çok yazarın, Türk yönetici çevrelerine, katliamların ya da jenosidin sorumluluğunu Enver, Talat ve Cemal paşaların yönettiği İttihat ve Terakki Fırkası üzerine atma ve yoluna devam etme yolundaki oportünist önerilerini ekleyebilirim. (3) Bu düşünüş tarzının savunucuları, kendileriyle işbirliği yapacaklarını tahmin ettikleri Türk yöneticilerinin bu varsayılan senaryonun bir ortağı gibi davranacaklarını hayal etmekten hoşlanırlar. “Türkler, 1915-16’nın trajik olaylarına ilişkin üzüntü ya da pişmanlıklarını dile getirecek ölçüde uzakgörüşlü olsalardı her şey nasıl da yoluna girerdi!” Ne var ki, gerçekçilikten uzak ve uygulanamaz olmanın ötesinde, böylesi öneriler Türk-Ermeni sorununun üstünü örtmeye hizmet ederler ve sahici bir yakınlaşmanın oluşumuna katkı sağlayamazlar. Türk burjuvazisinin hiçbir fraksiyonu, çağdaş Türkiye’nin, Anadolu’nun Hristyan azınlıklarının oturduğu bölgelerinin hemen hemen tümüyle yakılıp

yıkılması zemini üzerinde inşa edildiği olgusunu asla kabul etmeyecektir.

Evet, her şeyden önce çağdaş Türk ulusunun; Anadolu'da binlerce yıldır yaşamakta olan Ermeni halkının jenosidi (ve Süryani halkının benzer biçimde yokedilişi ve Rum halkının kırımı ve sürgün edilmesi) ve onların tüm arazilerine ve diğer maddi zenginliklerine el konması temeli üzerinde biçimlendiğini iyi anlamak gerekir. Halihazırda bu Türk-olmayan halklar, atalarından kalma topraklardan hemen hemen silinmiş durumdadırlar. Bu halklar, bir tarihsel kaza ya da savaş gereksinimlerine ilişkin spontan bir karar sonucu yok olmadılar. Bir dizi araştırmacı, İttihat ve Terakki'nin öndegelen üyelerinin Anadolu'nun Hristyan halklarını ortadan kaldırmayı Birinci Dünya Savaşı öncesinden beri planlamakta olduklarını tartışma götürmez bir biçimde kanıtlamışlardır. (4) Aslına bakılacak olursa, Alman emperyalistlerinin desteğiyle gerçekleştirilen 1915-16 Ermeni jenosidi, 1870'lerde, yani İttihat ve Terakki Fırkası'nın yönetim erkini ele geçirmesinden çok önce başlamış olan uzun bir Ermeni-karşıtı korkutma, toprak gasbı, devlet-destekli terörizm ve katliamlar kampanyasının doruk noktasından başka bir şey değildir. Tam da burada okura, Türk kurtuluş savaşından (1919-22) sonra 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, gerek politikalar ve gerekse personel bakımından büyük ölçüde İttihat ve Terakki rejiminin bir devamı olduğunu anımsatmak isterim. Mustafa Kemal Atatürk'ün yönettiği kurtuluş savaşının altyapısı, belli bazı fraksiyonel ve kişisel sürtüşme ve çatışmalara rağmen onunla birlikte savaşan İttihat ve Terakki liderleri ve kadroları tarafından hazırlanmıştı. Aslına bakılırsa, bu sözümona kurtuluş savaşının asıl amacı, Bağlaşıkları (İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar) Türklere kötü davranmamaya ve onları, intikam ve maddi zararlarının tazmini hırsıyla yanıp tutuşan Ermenilerin ve Rumların "haksız talepleri"ni reddetmeye ikna etmektir. (5)

Bu iki tarihsel olay (çağdaş Türk ulusunun oluşumu ile Ermeni halkının jenosidi) birbirleriyle ayrılmaz bir biçimde içiçe geçmiştir. Yeni doğmakta olan Ermeni burjuvazisi ilkel birikimini işte bu yolla ve Osmanlı-Türk devlet aygıtının aktif desteğiyle ve onun önderliğinde gerçekleştirdi. Dolayısıyla, Türk yönetici çevrelerinin ve onların kapıkulu aydınlarının,

varlığını bile kızgınlıkla yadsıdıkları Ermeni jenosidi Türk ulusal ruh halinin oluşumunda çok önemli bir rol oynamıştır; ancak tabu sayılan bu konu Türk toplumunun kolektif bilinçaltına itilmiştir. Anlaşılabilceği gibi bu trajedinin etkisi, Ermeni ulusal ruh halinin da asli bir öğesini oluşturur. Ermeni jenosidi; insanlığın savaşlarda, iç savaşlarda, katliam ve jenosidlerde ve yaptırımlar ve ambargolar sonucu yüzlerce milyon insanın ölümüne tanık olduğu ve olmaya devam ettiği ve yaygın şiddetle nitelenen modern zamanların ölçülerine göre bile son derece ender rastlanan bir olaydır.

Türk yönetici çevrelerinin, kendi yönetimleri altında olan ya da Osmanlı atalarının yönetimleri altında yaşamış olan Türk-olmayan halklar hakkında besledikleri sömürgecilik benzeri zihniyeti kavramak zor değildir. Görünüşün ve dışardan bakanların çoğunun izlenimlerinin aksine Türkiye cumhuriyeti bir çok bakımdan, sadece bir “uluslar hapishanesi” olmakla kalmayıp, aynı zamanda bir “uluslar mezbahası” olan Osmanlı İmparatorluğu’nun adına layık bir sürdürücüsü olmuştur. Türkiye cumhuriyetinin hemen hemen 90 yılı bulan yaşamı boyunca Türk egemen sınıfları Kürt halkına karşı sert bir baskı politikası sürdürmüş ve sayıları zaten büyük ölçüde azalmış olan Hristyan azınlıkları devlet terörizmi yoluyla etnik temizliğe tabi tutmaya devam etmiştir. Ancak, Türk egemen sınıflarının Ermeni halkına karşı beslediği düşmanlığın, Kürtler, Süryaniler, Aleviler gibi diğer etnik ve dinsel topluluklara karşı beslediği düşmanlıktan *niteliksel olarak farklı* olduğu kabul edilmelidir. “Ermeni sorunu” bir yana, “Ermeni” sözcüğünün dile getirilmesi bile onlara atalarının 1870’lerden 1920’lere kadar olan süre içinde işledikleri ağır günahları anımsatmaktadır. Bugün, Ermeni jenosidinden hemen hemen yüz yıl sonra bile Türk gerici ve şovenleri “Ermeni” sözcüğünü bir hakaret olarak kullanmaya ve Ermenilikle ilgili her şeyi potansiyel ya da edimsel bir tehdit ya da düşman gibi algılamaya devam etmektedirler. Türk egemen sınıflarının Ermeni halkına karşı besledikleri sonu gelmez nefret ve düşmanlığın gerçek nedeni Ermeni jenosididir. Türk toplumunun bütün sınıflarına nüfuz etmiş olan bu genel nefret ve düşmanlık duygusu, Türk-Ermeni sorununun çözümünü son derece karmaşık ve zor hale getirmektedir. İlerici Ermeni gazetecisi Hrant Dink’in 19 Ocak 2007’de güpegündüz öldürülmesi, bu zihniyetin canlı bir kanıtı sayılabilir. Cinayetin

işlenmesinden bir süre sonra “güvenlik” kuvvetlerinin bu cinayetin hazırlığından haberleri olduğu ve bunu durdurmak için hiçbir şey yapmadıkları açığa çıktı. Dahası, bazı polis ve jandarma mensupları bu utanç verici eylemin planlaması ve uygulanmasına katılmışlardı. Dink’in öldürülmesinin üzerinden üç yıl geçmiş, ama, cinayetin arkasındaki gerçek güçler hala yakalanmamışlardır. Türk yönetici çevreleri Dink’in kendilerine iletmeye çalıştığı son derece ılımlı mesajları dinleme zahmetine bile katlanmadılar. Neden? Çünkü onlar bir Türk-Ermeni yakınlaşması yolundaki tüm çabaları etkisiz kılmak ve daha baştan engellemekte kararlıydılar. Geriye dönüp baktığımızda Dink’in de siyasal bakımdan fazlasıyla saf olduğunu ve Türk egemen sınıflarının son derece gerici niteliğini büyük ölçüde küçümsediğini söyleyebiliriz.

Türk yönetici çevreleri bu konuya ilişkin, bazıları kaba ve bazıları biraz daha inceltilmiş bir dizi siyasal ve psikolojik savunma mekanizması geliştirmişlerdir. Bunlardan biri, Cumhuriyet tarihi boyunca bu konu üzerinde hemen hemen tam bir sansürün sürdürülmüş olmasıdır. Yakın geçmişe kadar akademisyenler ve aydınlar bu konuya ilişkin görüşlerini yayınlamaya bile cesaret edemezlerdi; daha bir kaç yıl önce Osmanlı Ermenilerinin akibeti hakkında sempozyum ya da tartışma düzenlemeye kalkışanlar ya da bu halkın başına gelenlerden ötürü üzüntülerini dile getirmek isteyenler bakanlar tarafından kamu önünde azarlanıyor, şoven basının tacizine hedef oluyor ve kovuşturmalarla tehdit ediliyorlardı. Bu savunma mekanizmalarından ikincisi, ister Ermeni halkına karşı işlenmiş ağır suçların kabullenilmesine, isterse Türkiye Ermenilerinin son derece ılımlı ve haklı taleplerine ilişkin olsun olsun, Ermenilerin tüm isteklerine karşı saldırgan bir tutum takınılmasıdır. Bu durumda Türk gericileri, Ermeni milliyetçilerini ve halkını suçlamaya ve gerçekte kendileri saldırgan konumundayken kurban rolüne soyunmaya çalışırlar. (İnsan, Nazi Almanyası’nın 1930’larda kendisini Çekoslovakya ve Polonya’nın “tehdidi” altında bulunduğunu hissetmesini ve ABD’nin 1960’larda Vietnam’ın ve 1990’larda Irak’ın ve şimdi de İran’ın “tehdidi” altında bulunduğunu hissetmesini anımsamazlık edemiyor.) Bu argümana göre Ermeniler devlete karşı ayaklanmışlar, Türk’ü arkasından hançerlemişler ve onu, kendisini “korumak” için belli önlemler almaya zorlamışlardı. (6) Üçüncü bir mekanizma, kamuoyunun

dikkatini sözkonusu dönemde Anadolu ve Balkanlar'ın Müslüman Türklerinin akibeti üzerinde yoğunlaştırma biçimini alır. 1912 ve 1913 yıllarındaki Balkan Savaşlarında ve Birinci Dünya Savaşı sırasında milyonlarca Müslüman Türk'ün yaşamını ve maddi varlıklarını yitirdiği ve milyonlarcasının da yaralandığı doğrudur. Ama, nasıl olur da Ermeni milliyetçileri ya da halkı, emperyalist Almanya'yla bağlaşma kuran ve Balkan devletleriyle giriştiği savaşlarda yitirdiği toprakları geri alma umuduyla ülkeyi Birinci Dünya Savaşı mezbahasına sürükleyen İttihat ve Terakki'nin maceracı politikasının sonuçlarından sorumlu tutulabilirler?

Ermeni jenosidinin Türk ulusal ruh hali üzerindeki etkisi, diğer şeylerin yanısıra "Kürt sorunu" nun çözümünün önünde de devasa bir engel oluşturan ve ülkenin genel demokratikleşmesini büyük ölçüde frenleyen çok saldırgan bir Türk milliyetçiliği çeşidinin ortaya çıkmasına ve ağır basmasına da katkıda bulunmuştur. Türk burjuvazisinin bu abartılı milliyetçiliği, gizli bir korkuyu, bu kadim topraklarda ağır suçlar işlenmek suretiyle yaratılmış olan egemenliğine ilişkin bir belirsizlik ve meşruiyet noksanlığı duygusunu ele vermektedir. Türk yetkililerinin, Türkiye'nin "bölünmez bütünlüğü" ne, sınırlarının "değişmezliği" ne, "yabancı güçleri" in Türkiye'yi zayıflatmak ve yıkmak için hazırladığı sayısız komploya ilişkin sonugelmez açıklama ve uyarıları vb bu zihniyete tanıklık eder. Bu zihniyetin pratikte nasıl işlediğini görebilmek için, Türk yönetici çevrelerinin 20 milyonluk Kürt ulusunun yazgısı konusuna yaklaşırken sergiledikleri son derece katı tutuma göz atmak yeter.

Onlar onlarca yıl boyunca, bir etnik grup olarak Kürt halkının varlığını bile kabul etmemiş, Kürt ulusal kimliğinin ve kültürünün bütün dışavurumlarını bastırmış, Kürt halkının ulusal zulme karşı tüm direnişlerini kanla boğmaya çalışmış ve Kürt sivilleri, aydınlarını ve toplum liderlerini sistemli bir biçimde terörize etmiş, öldürmüş ve katletmişlerdir. PKK'nın 1993'ten bu yana bir çok kez ateşkes çağrısı yapmış, tekyanlı ateşkes ilan etmiş olmasına ve bu sorunun barışçı yoldan çözümü için çaba harcamış olmasına rağmen onlar tutarlı bir biçimde silahlı çatışmadan yana bir tutum takınmışlardır. Ne var ki Türk yönetici çevreleri,

Kürt tarafının sorunun barışçı yoldan çözümü yolundaki çabalarını ya görmezden gelmiş, ya da reddetmişlerdir. Türk gericileri her zaman, hiçbir demokratik reform yapma yükümlülüğü altına girmeksizin PKK'nın tam ve koşulsuz bir biçimde teslim olmasını talep etmiş ve meşru parlamenter partileri de içinde olmak üzere Kürt halkının bütün kurumlarının yok edilmesi için uğraşmışlardır. (7) Bu türden aşırı şovenizm ve militarizmin temelinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı despotlarından ve İttihat ve Terakki katillerinden devraldığı barbarca zihniyetin bulunduğundan kuşku duyulamaz.

* * * * *

Türk-Ermeni sorunu, ancak Türkiye toplumunun radikal bir dönüşümü ve yeniden inşası yoluyla çözülebilir. Böylesi bir dönüşüm ve yeniden inşa, şovenist Türk burjuvazisi ve Türk ordusunun iktidarı yıkılmadan ve siyasal iktidar sömürülen emekçi yığınların eline geçmeden gerçekleştirilemez. Sadece, zulmün, baskının ve ayrımcılığın her türlüsüne karşı savaştan bir partinin önderlik ettiği işçiler ve diğer sömürülen emekçiler böylesine radikal bir dönüşümü gerçekleştirebilir ve Türkiye Cumhuriyetinin bir katiller, devlet teröristleri ve hırsızlar çetesi tarafından kurulmuş olduğunu kabul edebilirler.

Tabii bu yaklaşım, kısmi talepler uğruna Türk şovenizmine ve siyasal gericiliğine darbe vuracak savaşımın dışlanması ya da reddedilmesi anlamına gelmez. Ancak ben, Türk mülksahibi sınıflarının en liberal ve "demokratik" fraksiyonlarının bile Türkiye Cumhuriyetinin temellerini sorgulayamayacağı ve sorgulamayacağı altını çizmek zorundayım; bu fraksiyonların hiçbiri emekçi yığınların dikkatini iç ve dış sorunlardan uzaklaştırmak için Ermeni-karşıtı, Grek-karşıtı, Kürt-karşıtı duyguları ve önyargıları kışkırtmakta duraksamaz ve duraksamayacaktır. Bu anlamda, sömürülen Türk emekçi yığınlarının toplumsal kurtuluşu ile onların Türk şovenizminin zincirlerinden ideolojik kurtuluşu arasında kopmaz bir bağ bulunmaktadır. Marks ile Engels, "Başka ulusları ezen hiçbir ulus özgür olamaz" demişlerdi. Bir başka anlatımla, sahici bir barış ve yakınlaşma ve gerçek bir demokrasi, ancak Anadolu'nun ayaklar altında ezilmiş halklarının kendilerine acı

çektirenlere karşı ortak bir savaşımı ve enternasyonalist devrimci eğitimi yoluyla elde edilebilir. Burada kilit sorun, onlarca yıldır Ermeni halkı başta olmak üzere başka halklara karşı kuşku, düşmanlık ve nefret duygularıyla aşılınmış olan Türk emekçi yığınlarının devrimci yeniden eğitimidir.

Türk burjuvazisinin ABD ve İsrail ile bağlaşma içindeki bazı fraksiyonlarının yıllardır bir Kürt-Türk çatışmasını körüklemekte oldukları dikkate alındığında bunun daha da gerekli olduğu görülür. Sahici bir Türk-Ermeni yakınlaşmasının en önemli önkoşullarından biri, Kürt halkının ulusal kimliğinin ve meşru haklarının tanınmasıdır. Dolayısıyla Ermeni halkı, İttihat ve Terakki'nin torunlarının Kürt halkına uyguladığı vahşi ulusal zulme karşı çıkmazlık edemez.

Dahası Ermeni halkı, dünyanın her yerinde *ulusal zulmün ve toplumsal adaletsizliğin bütün belirtilerine* karşı çıkmadan ve savaşmadan jenosidi gerçekleştirenlerle sözcüğün gerçek anlamında hesaplaşamayacaktır. Ermeni halkının uğradığı büyük haksızlıklar, elleri dünyanın her yanında onmilyonlarca insanın kanlarıyla lekelenmiş olan Amerikan senatörlerine ve devlet adamlarına lobi yapmak suretiyle giderilemeyecektir; bu haksızlıklar; Herero halkının jenosidinden, kısmen Ermeni halkının jenosidinden, büyük ölçüde Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının başlatılmasından, Yahudi holokostundan ve 20 milyondan fazla Sovyetler Birliği yurttaşının ölümünden vb. sorumlu olan Alman sömürgecilerinin ve emperyalistlerinin torunları olan Alman devlet adamlarına çağrıda bulunmak suretiyle de giderilemeyecektir. Başını ABD'nin çektiği "dünyanın efendileri" Filistin, Afganistan, Pakistan, Irak, Lübnan, Somali halklarının kanını dökmüşlerdir ve/ ya da dökmektedirler; onlar, nükleer silahların yayılmasını önleme gerekçesiyle İran'a saldırı hazırlıkları yapmaktadırlar ve onlar, yüzlerce milyon insanın ölümüne yol açabilecek, insanlığın şimdiye değin elde ettiği maddi ve kültürel kazanımlara çok ağır bir darbe indirebilecek ve doğal çevreye ölçülemeyecek büyüklükte zarar verebilecek ve nükleer silahların kullanılabilceği bir Üçüncü Dünya Savaşının alevlerini tutuşturmak için adeta fazla mesai yapıyorlar. Bu gibi devletlerin ve onların liderlerinin Ermeni jenosidini tanımaları için savaşım vermek yanlış ve

ahlaka aykırıdır. Üstelik bu, tarihsel deneyimin yeniden ve yeniden göstermiş olduğu gibi yararsızdır da. Parlamentoları hangi “Ermeni kararı”nı geçirirse geçirsin, Ermeni halkı ve onun yaşadığı trajedi bu devletlerin umurunda bile değildir; onlar, iki taraf arasındaki bazı sorunlara ilişkin sürtüşme ve görüş ayrılıklarına rağmen çoktandır Türk gericilerinin suç ortakları, bağlaşıkları, koruyucuları ve ticaret ortaklarıdır.

Tutarlı demokratizm ve Ermeni halkının büyük çoğunluğunun gerçek çıkarları onun,

a) Halihazırda ABD, Britanya, İsrail ve bağlaşıklarının esas olarak Müslüman halklara karşı yürüttükleri saldırı savaşlarına karşı kesin bir tutum almasını,

b) nükleer silahların yayılmasını önleme bahanesiyle emperyalist savaşı İran’ı da hedef alacak biçimde genişletme yolunda süregelen çabalara karşı kesin bir tutum almasını,

c) ABD, Britanya, Almanya, Fransa vb emperyalistlerinin kendi kriminal planlarını ilerletmek için “Ermeni jenosidi” sorununu sömürmelerine izin vermemesini ve

d) Afganistan’daki Ermeni askerlerinin geri çekilmesi ve Ermenistan’ın gelecekte saldırı savaşlarına katılmasının reddedilmesi için çaba harcamasını gerektirir. (8)

NOTLAR

(1) Taner Akçam, Osmanlı İmparatorluğu’nun 1870-1920 yılları arasında nüfusunun yüzde 85’ini ve topraklarının yüzde 75’ini yitirdiğini belirtmişti. Bu gözleme, İmparatorluğun Birinci Dünya Savaşı’nda yenilmesinin ardından, Anadolu’nun bile Britanya, Fransa, İtalya ve Yunanistan tarafından sömürgeleştirilmesi ve Ermeniler, Pontus Rumları ve Kürtler arasında bölünmesi tehlikesiyle yüzyüze gelmiş olduğunu ekleyebiliriz.

(2) Bir kaynağa göre, 1855-1914 yılları arasında yaklaşık 4 milyon Müslüman Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştı. (Emin Akdağ-Haşim Söylemez, "Sürgün Yurdu Anadolu", *Aksiyon*, 24 Mayıs 2004) 20. yüzyılın ilk iki onyılında Hristyan azınlıkların katliamı ve sürgünüyle birlikte bu dev göç dalgası, Türk anakarasının demografik bileşimini kesin bir biçimde Müslümanların lehine değiştirdi.

(3) Ermeni trajedisinden sadece İttihat ve Terakki Fırkası'nın başında bulunan üç paşayı sorumlu tutmak ve Osmanlı-Türk yönetici çevrelerini bu suçlardan aklamak, İkinci Dünya Savaşı'nın başlatılmasından ve Yahudi holokostundan sadece Hitler'i ve yakın arkadaşlarını sorumlu tutmak ve Alman tekelci kapitalistlerini ve devlet aygıtını bu suçlardan aklamaya eşittir.

(4) İttihat ve Terakki Fırkası'nın öndegelen bir üyesi, daha sonraki yılların başbakanı ve devlet başkanı Celal Bayar, İttihat ve Terakki hükümeti ve savaş bakanlığında Hristyan azınlıkların tasfiyesi üzerine yapılan toplantılardan söz ederken şöyle demişti:

"Harbiye Nezareti'ndeki gizli toplantıların başlıca konusu stratejik noktalarda kümelenmiş ve dış menfi tesirlere bağlı gayri Türk yığınakların tasfiyesi idi."

(Suat Parlar, *Osmanlıdan Günümüze Gizli Devlet*, s. 78)

(5) Bağlaşıkları karşılıklarına almaktan sakınan Türk milliyetçileri Erzurum Kongresi'nde (Temmuz-Ağustos 1919) ve Sivas Kongresi'nde (Eylül 1919) Ermeni-karşıtı ve Rum-karşıtı tutumlarını açıkça dile getirdiler. Erzurum Kongresi'nin kararlarında, "vatanımızı Rum ve Ermeni ayakları altında çiğnetmemek üzere derhal Doğu Anadolu'da geçici bir idare teşekkül edecektir" (Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 274) deniyordu. Oysa o sırada Anadolu'nun değişik yöreleri ve İstanbul, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan ordularının işgali altındaydı.

(6) Ermeni milliyetçileri, Birinci Dünya Savaşı'nda Çarlık Rusyası ile bir bağlaşma içine girdikleri için eleştirilmelidirler. Onlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesinden sonra işgal güçleriyle işbirliği yaptıkları ve öç alma eylemlerine giriştikleri için de eleştirilmelidirler. Fakat, bu haksız eylem örnekleri hiçbir biçimde, Ermeni jenosidiyle taçlanan uzun süreli Türk devlet terörizmiyle kıyaslanamaz. Öte yandan, uyruklarını düzenli bir biçimde terörize eden zalim ve despotik bir devletin varlığı koşullarında, ezilen uluslar kendilerini silah kullanarak savunma hakkına sahiptirler. BM bile 29 Kasım 1974 tarih ve A/RES/3246 (XXIX) numaralı Genel Kurul Kararıyla bu hakkı kabul etmişti. Burada şöyle deniyordu:

“(Genel Kurul- G. A.) Halkların sömürgeci ve yabancı egemenliğinden ve dış güçlerin boyunduruğundan kurtuluşları için, silahlı savaşım da içinde olmak üzere eldeki bütün olanaklarla yürüttükleri savaşların meşruiyetini bir kez daha doğrular;...”

(7) Türk yönetici çevrelerinin Kürt-karşıtı politikaları hakkında daha fazla bilgi için bakınız <http://www.koxuz.org/anasayfa/node/5619>

(8) Irak'ın işgalinden sonra 2003 yılında Ermenistan bu ülkeye Polonyalıların komutası altında görev yapmak üzere 46 asker göndermişti. Daha sonra bu birliğin süresi 2005'in sonunda ve 2006'nın sonunda birer yıl uzatıldı. Birlik 7 Ekim 2008'de Irak'tan ayrıldı.

Ocak 2010'da 40 Ermeni askeri dört haftalık bir eğitim almak için Almanya'ya gönderildi. Şubat 2010'da bu askerler Afganistan'ın Kunduz eyaletine gönderildiler ve halihazırda Alman birliğinin komutası altında görev yapıyorlar.

6-8 Nisan 2010